

Martin Grass

”Visionen om en alternativ, bättre värld”

Internationella samlingar och arkiv

Arbetarrörelsen betraktar sig själv som en transnationell rörelse. Uppbyggnaden av internationella politiska och fackliga, olika gruppers och olika riktningars sammanslutningar är ett uttryck för detta. De återspeglar arbetarrörelsens mångfald också i internationellt sammanhang. Det finns både globala – åtminstone enligt definitionen – och regionala organisationer, inordnade i hierarkiska samverkansstrukturer. På den fackliga sidan exempelvis: fackföreningsinternationaler, yrkesinternationaler, överregionala – till exempel europeiska – sammanslutningar och regionala – till exempel nordiska – yrkessekretariat.

Arkiv från dessa organisationer finns dock inte på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB) med undantag för socialistiska nykterhetsinternationalen och några nordiska organisationer. Internationale sozialistischer Alkoholgegner (ISA) – på svenska Internationella socialistiska nykterhetsförbundet – bildades 1928 efter försök att redan 1910 organisera sig internationellt. 1934 återkonstituerades sekretariatet i Stockholm efter ett erbjudande från den svenska nykterhetsorganisationen Verdandi¹ och med tyske, politiske flyktingen Henry Dittmer (1905-1985) som organisationens drivande kraft och sekreterare till 1952, då sekretariatet förlades till Finland. Ett nära samarbete etablerades med Verdandi och de skandinaviska nykterhetsförbunden. I särskilda frågor förekom samarbete med icke-socialistiska nykterhetsorganisationer, vilket var tillåtet enligt stadgarna. Det var Henry Dittmer som lämnade in arkivet. Kompletteringar finns i hans personarkiv både på ARAB och i vår systerinstitution Archiv der sozialen Demokratie i Bonn-Bad Godesberg.²

ISA:s arkiv är inte helt ordnat ännu. Det innehåller handlingar från åren 1932-1952: protokoll, informationsblad och andra tidskrifter, rapporter, stadgar, korrespondens, flygblad, affischer, räkenskaper, broschyrer och annat tryck samt nykterhetstidningar från andra länder. I ISA:s presskorrespondens, *ISA-Press* nr 3-4, 1935, för att nämna ett exempel, återger man vad kända arbetarledare sagt om alkoholen. En av dem är ledaren för det svenska socialdemokratiska partiet Hjalmar Branting som knappast var en motståndare till alkohol. Han citeras: ”Så visst som ett förfallet proletariat aldrig kan vara bärare av en högre samhällsordning, så säkert måste kampen mot alkoholförtäring som folksed vara en del av förarbetena till en socialistisk omdaning” (i översättning från tyska). Ett internationellt bibliografiprojekt om de socialistiska internationalerna visar att ARAB:s ISA-material delvis är unikt.³

Samlingar och tryck

På ARAB finns i övrigt internationellt orienterade samlingar som har lämnats in som samlingar eller har sammanfogats på arkivavdelningen. Dessa samlingar är av två slag. Dels redovisar de material från internationella organisationer inom arbetarrörelsen. Dels finns några samlingar som innehåller intressant och för vårt område relevant material från enstaka länder. Bland de senare kan exempelvis nämnas samlingar med affischer, flygblad och tidningar från revolutionen 1848 i Österrike respektive Frankrike;⁴ en samling om revolutionen 1918-1919 i Tyskland innehållande flygblad och tidningar främst från rådsrepubliken i München och revolutionen i Bayern samt vykort från det så kallade spartakistupproret i Berlin 5-12 januari 1919;⁵ den ryska fotosamlingen med intressanta, delvis unika fotografier från 1917 till mitten av 1920-talet;⁶ samlingar från motståndsrörelser 1933-1945, dels tyska kamouflageskrifter

(Tarnschriften)⁷ och dels material från de ockuperade Danmark och Norge; samlingen Exilen 1933–1945,⁸ en omfattande och intressant samling om spanska inbördeskriget 1936–1939,⁹ en klippsamling om Franco-Spanien 1962–1978 och några nordiska samlingar.¹⁰

De flesta samlingarna innehåller endast tryck inklusive organisationstryck (som kongressprotokoll, verksamhetsberättelser och stadgar). Somliga består enbart av klipp, andra åter innehåller blandat material. Bland de senare förekommer en särskild typ, arkiviska samlingar för att använda en tysk arkivterm, det vill säga de innehåller material som ursprungligen har ingått i arkiv, har tagits ur dessa och fogats samman med annat material till samlingar. Detta var ett gängse sätt på ARAB fram till mitten av 1960-talet, i strid med arkivariens ”grundlag”, proveniensprincipen, och dess krav att hålla samman ett arkiv. I allmänhet är det svårt eller omöjligt att spåra ursprunget till vissa handlingar. Därför har vi fått acceptera att de är kvar i sitt nya sammanhang i respektive samling. Ytterligare samlingar av utländskt organisationstryck handhas av och kompletteras kontinuerligt i biblioteket.

Det största blocket bland de internationella samlingarna utgör 27 stycken från internationella yrkessektariat, yrkesinternationalerna. Drygt tio av dessa konstituerades redan på 1890-talet. Under ett gemensamt inventeringsprojekt tillsammans med de övriga nordiska arbetarrörelsearkiven visade det sig att vi sammantaget har ett imponerande bestånd. Den samnordiska sammanställningen är ett utmärkt hjälpmedel i vår forskarexpedition.¹¹

Samlingarna innehåller främst organisationstryck och periodika, de senare förvaras oftast i vårt bibliotek. Några samlingar är mycket omfattande, till exempel den Internationella livsmedelsarbetareunionen med 25 volymer.¹² I allmänhet är materialet fragmentariskt, också tidsmässigt ojämnt fördelat (går ibland fram till 1980-talet). Det kan finnas en hel del sällsynt från yrkessektariatets tidigare årtionden, då mycket förkom på kontinenten under krigsåren. Detta material, exempelvis olika utredningar och rapporter, ibland förelagda kongresserna, är mycket intressant. Det förmedlar givande komparativ information om arbetsförhållanden, arbetstid inklusive nattarbete, arbetsmiljö, löneutveckling och så vidare och den fackliga kampen i de olika branscherna. Det skulle med fördel kunna utnyttjas mycket mera men måste naturligtvis kompletteras med det material som finns i de i detta samarbete involverade fackförbundens samt i Landsorganisationens (LO) arkiv.

Partiernas och andra internationaler

1889 konstituerades i Paris den socialistiska internationalen, Andra internationalen, så betecknad i förhållande till internationella arbetarassociationen, den första internationalen (1864-1872). Internationalen var sammanslutningen av de socialistiska partierna i hela världen eller rättare sagt främst i Europa. Den var den största internationella alternativa rörelsen fram till 1914 som genom sin organisation och sina krav representerade ”visionen om en alternativ, bättre värld” (Feliks Tych), i första hand en värld i fred och utan krig. I och med första världskriget kom denna förhoppning på skam och Andra internationalen upphörde att fungera även om man försökte att återsamla sig under kriget och formera sig som fredsfaktor.

Visionen fanns kvar, och så konstituerades 1923 Socialistiska arbetarinternationalen (SAI). Den var i verksamhet till april 1940 då ett nytt krig satte punkt. En ny international, Socialistiska internationalen (SI), bildades 1951 efter ett antal reorganisationsförsök efter kriget. Material från samtliga dessa organisationer har sammanförts till en kronologiskt ordnad samling. Den innehåller huvudsakligen de tryckta kongressprotokollen inklusive berättelserna från de anslutna organisationerna från 1889 till 1989 och informerar i samlad form, inte minst genom rapporterna om situationen i de olika länderna, om de socialistiska partierna och deras kamp. En hel del material, bland annat cirkulär, härstammar proveniensmässigt från Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis (SAP) arkiv. Eftersom det är svårt att exakt fastställa den

rätta proveniensen i varje enskilt fall har denna samling bibehållits i sitt föreliggande skick. Endast de handlingar som var märkta med ex-libris-stämpel Hjalmar Branting har återförts till sitt ursprungliga arkivsammanhang. Tillsammans med internationalernas publikationer som finns i vårt bibliotek är denna samling mycket användbar, förmedlar en bra överblick över internationalernas verksamhet och innehåller dessutom ett och annat som är sällsynt eller inte finns på annat håll. Kompletterande material finns i SAP:s arkiv och i personarkiv från personer som var engagerade i internationalernas verksamhet som till exempel Hjalmar Branting,¹³ Gustav Möller, Kaj Björk, Inga Thorsson och Alva Myrdal. Fotografier ingår i ARAB:s fotosamling.

Vid sidan av dessa stora samlingar bör också några mindre nämnas: de fackliga internationalerna (Internationella fackföreningsfederationen och Fria fackföreningsinternationalen); den Röda fackföreningsinternationalen och den kommunistiska Fackliga världsfederationen; Holländsk-skandinaviska kommittén som försökte återsamla internationalen 1917;¹⁴ Internationella socialistiska kommissionen, vänstergruppernas aktionscentrum under första världskriget; Kommunistiska internationalen; de socialistiska och kommunistiska ungdoms- och kvinnointernationalerna; den internationella Unga örnar-organisationen (Falcons movement) och den socialistiska arbetaridrottsinternationalen.

I det här sammanhanget bör också två internationella arkiv av ett annat slag nämnas, med en koppling till svensk socialdemokrati: för det första Independent commission on disarmament and security issues, i verksamhet under 1980-talet under Olof Palmes ordförandeskap och därför också kallad Palmekommissionen; för det andra Commission on global governance, verksam under 1990-talet till 2001, med Ingvar Carlsson som ordförande och där globalt samarbete och FN:s roll diskuterades.¹⁵

Till sist vill jag uppmärksamma ett arkiv som ligger utanför den här anlagda aspekten på internationella arkiv och samlingar: Solidaritets informationskontor i Stockholm. Här finns ett omfångsrikt och intressant material om det oppositionella Solidaritet och förändringarna i Polen och om det stöd som lämnades från den svenska arbetarrörelsens sida.

De internationella samlingarna ger sammantaget en utmärkt möjlighet att här i Sverige skaffa sig dels en överblick över de internationella organisationernas verksamhet och dels bakgrundinformation till de svenska organisationernas engagemang på arbetarrörelsens internationella arenor. Grundläggande är naturligtvis att studera arkiven från de organisationer som var och är engagerade i detta samarbete och vars arkiv också finns på ARAB.

NOTER

1. Verdandis arkiv finns på ARAB.
2. Henry Dittmer lämnade material från ISA 1982 (accession 1982/60) samt sitt personarkiv och exilmaterial 1961, 1969, 1970 och 1982. Dittmers personarkiv är inte förtecknat. En förteckning över hans personarkiv i Bonn-Bad Godesberg finns på ARAB.
3. Gerd Callesen: *Socialist Internationals. A bibliography. Publications of Social-Democratic and Socialist Internationals 1914-2000*. A project by the International Association of Labour History Institutions. Bonn/Gent 2001.
4. Se Marie Hedström: Bibliotekets rariteter från revolutionsåret 1848, i denna bok.
5. Ytterligare affischer och flygblad finns i Kurt Heinigs arkiv och i affischsamlingen (oftast ur Heinigs arkiv) samt vykort i Hjalmar Brantings arkiv, volym 5.3:1.
6. Se presentation av Maria Bosdotter i *Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek* nr 26-27, 1983, s 26-33. Ryska fotografier ingår också exempelvis i Per Emil Bruswitz arkiv (inklusive intressanta skioptikonbilder) och i arkivet Förbundet Sverige-Sovjetunionen.

-
7. ARAB:s kamouflageskrifter är redovisade i Heinz Gittig: *Bibliographie der Tarnschriften 1933 bis 1945*. München 1996.
 8. Se Martin Grass: Den tyskspråkiga exilen 1933-1945, i denna bok.
 9. Se Lucy Viedma: Spanska inbördeskriget 1936-1939, i denna bok.
 10. Se Martin Grass: Nordiska arkiv och samlingar, i denna bok.
 11. *Internasjonale fagsekretariater. Nordisk felleskatalog over historisk kildemateriale fra de internasjonale fagsekretariater*. 1994.
 12. Sigvard Nyström: *IUL:s historia. Del 1. Från början till 1920*. Genève 1983. Finns också i tysk översättning.
 13. Se också Martin Grass: Internationellt i Hjalmar Brantings arkiv, i denna bok.
 14. Ibid.
 15. Se Stellan Andersson: Fred och nedrustning, i denna bok. – Ett resultat från Palmekommissionen: *Common security. A programme for disarmament*. London 1982.

LISTA ÖVER ARKIV OCH SAMLINGAR

Utländskt organisationstryck ordnat efter länder redovisas inte här.

- Commission on global governance – cirka 150 volymer
- Fackföreningsinternationalen [samling] – 10 volymer
- Fackliga världsfederationen [samling]
- Frankrike: Revolutionen 1848 [samling] – 7 volymer
- Handelsanställdas international [samling] – 3 volymer
- Holländsk-skandinaviska kommittén [samling] – 3 volymer, varav 1 fotografier
- Independent commission on disarmament and security issues – cirka 150 volymer
- Indiska nationalkommittén, Stockholm [samling] – < 1 volym
- International Falcons movement [samling] – 1 volym
- Internationale Sozialistischer Alkoholgegner – 16 volymer
- Internationella beklädnadsarbetareförbundet [samling] – 1 volym
- Internationella byggnads- och träindustriarbetareunionen [samling] – 4 volymer
- Internationella fabriksarbetarefederationen [samling] – 8 volymer
- Internationella federationen av stats- och kommunalanställda [samling] – 2 volymer
- Internationella federationen för personal i offentlig tjänst [samling] – 2 volymer
- Internationella frisörbiträdesunionen [samling] – 1 volym
- Internationella glasarbetareförbundet [samling] – 1 volym
- Internationella grafiska federationen [samling] – 3 volymer
- Internationella gruvarbetareförbundet [samling] – 2 volymer
- Internationella järnvägsmannaförbundet [samling] – < 1 volym
- Internationella lantarbetarefederationen [samling] – 2 volymer
- Internationella metallarbetarefederationen [samling] – 9 volymer
- Internationella målareförbundet [samling] – 1 volym
- Internationella sko- och läderarbetareunionen [samling] – 1 volym
- Internationella socialistiska kommissionen [samling] – 1 volym
- Internationella stenarbetaresekretariatet [samling] – < 1 volym
- Internationella textil-, beklädnads- och läderarbetarefederationen [samling] – 1 volym
- Internationella textil- och beklädnadsarbetareförbundet [samling] – 1 volym
- Internationella textilarbetareförbundet [samling] – 1 volym
- Internationella tobaksarbetareförbundet [samling] – 1 volym
- Internationella transportarbetarefederationen [samling] – 14 volymer
- Internationella träarbetareunionen [samling] – 1 volym

Internationella typografsekretariatet [samling] – 1 volym
Internationella unionen för hotell-, restaurang- och kaféanställda [samling] – 1 volym
Internationella unionen för litografer, stentryckare och besläktade yrken [samling] – 1 volym
Internationella unionen för livs- och njutningsmedelsarbetareförbund [samling] – 25 volymer
Kommunistiska internationalen
Kommunistiska ungdomsinternationalen
Motståndsrörelsen i Danmark och Norge 1940-1945 [samling] – 3 volymer
Post-, telegraf- och telefonpersonalens international [samling] – 5 volymer
Ryska bilder [fotosamling] – 14 volymer
Röda fackföreningsinternationalen [samling] – 5 volymer
Socialistiska arbetaridrottsinternationalen – 1 volym
Socialistiska internationalen [samling] – 36 volymer
Socialistiska ungdomsinternationalen [samling]
Solidaritets informationskontor i Sverige – cirka 200 volymer
Spanien: Klippsamling – 28 volymer
Spanska inbördeskriget 1936-1939 [samling] – 2 volymer
Studieresor till Sovjetunionen [samling] – 1 volym
Tyskland: Revolutionen 1918/19 [samling] – 3 volymer
Österrike: Revolutionen 1848 [samling] – 1 volym

LITTERATUR

Callesen, Gerd: *Socialist Internationals. A bibliography. Publications of Social-Democratic and Socialist Internationals 1914-2000*. A project by the International Association of Labour History Institutions. Bonn/Gent 2001

Graß, Martin: *Friedensaktivität und Neutralität. Die skandinavische Sozialdemokratie und die neutrale Zusammenarbeit im Krieg, August 1914 bis Februar 1917*. Bonn-Bad Godesberg 1975

Grass, Martin: Konferensen kom aldrig till stånd. Stockholmskonferensen 1917. Den offentliga diskussionen i Social-Demokraten, i *Arbetshistoria* nr 43, 1987, s 13-32

Misgeld, Klaus: *Sozialdemokratische Außenpolitik in Schweden. Sozialistische Internationale, Europapolitik und die Deutschlandfrage 1945-1955*. Frankfurt/M, New York 1984

Misgeld, Klaus: *Den fackliga europavägen. LO, det internationella samarbete och Europas enande 1945-1991*. Stockholm 1997

Socialdemokratin och svensk utrikespolitik från Branting till Palme. Utg: Huldt, Bo/Misgeld, Klaus. Stockholm 1990

Martin Grass är historiker och arkivarie.